

Rodzina zastępcza w mieście Białymstoku

Dziecko pozbawione czasowo lub na stałe swego środowiska rodzinnego lub w przypadku, gdy ze względu na stałe dobro nie może pozostawać w tym środowisku, będzie miało prawo do specjalnej ochrony i pomocy ze strony państwa. Państwa [...] zgodnie ze swym prawem wewnętrznym zapewnią takiemu dziecku opiekę zastępczą¹.

Od lat można dostrzec wzrost zainteresowania problematyką dzieci, które z powodu sieroctwa biologicznego lub społecznego nie mogą być wychowywane w swoich rodzinach naturalnych. W okresie po drugiej wojnie światowej, gdy wzrosła liczba dzieci osieroconych, państwo chcąc zapewnić podstawową opiekę tym dzieciom, tworzyło placówki opiekuńczo-wychowawcze zwane domami dziecka, w których te dzieci umieszczano. Zarówno sytuacja społeczna (duże straty ludnościowe), jak i ekonomiczna (brak środków na polepszenie standardów opieki) spowodowały, że powstały duże placówki, często przyjmujące kilkuset wychowanków, zabezpieczające podstawowe potrzeby bytowe, lecz nie zapewniające właściwego rozwoju emocjonalnego swoich podopiecznych. Z czasem, zarówno wyniki badań, jak i implikacja wzorców zachodnioeuropejskich, spowodowały stopniowe odchodzenie od dużych placówek opiekuńczo-wychowawczych na rzecz znacznie mniejszych i bardziej „rodzinnych” form opieki. Uznano, że najbardziej korzystną formą opieki – zarówno z przyczyn ekonomicznych jak i społecznych – są rodzinne formy pieczy zastępczej (rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka) i do takich form sprawowania opieki nad dziećmi osieroconymi i opuszczonymi obecnie się dąży.

Podjętą próbę omówienia funkcjonowania rodzin zastępczych w przestrzeni dużego miasta należy przede wszystkim podjąć również próbę zdefiniowania rodziny jak również rodziny zastępczej.

¹ Art. 20 Konwencji o prawach dziecka, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. i ratyfikowanej przez Polskę 7 czerwca 1991 r. (Dz.U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526).

Rodzina jest i zawsze była podstawową grupą społeczną, której kształt i funkcjonowanie w znacznym stopniu wpływały na rozwój społeczeństwa. Stanowiła i nadal stanowi istotną grupę odniesienia. Jako grupa odniesienia miała wyraźny wpływ na swoich członków, którzy dzięki jej oddziaływaniu przechodzili proces socjalizacji lub też zdobywali odpowiedni kapitał społeczny i kulturowy. Wieloletnie badania nad rodziną doprowadziły do powstania szeregu jej definicji, które w zależności od potrzeb badaczy są stale modyfikowane i uzupełniane. Jedną z najbardziej pojemnych definicji rodziny przedstawiła Maria Ziemska. Według niej „rodzina jest małą grupą społeczną składającą się głównie z małżonków i ich dzieci. Stanowi ona całość, podlegającą dynamicznym przekształceniom związanym z biegiem życia jednostek, które wchodzą w jej skład. Opiera się na zastanych tradycjach społecznych i rozwija własne” (Ziemska 1979: 23). Definicję małej rodziny znajdujemy także w badaniach Jana Szczepańskiego, który ustalił, że rodzina to „grupa złożona z osób połączonych stosunkiem małżeństwa i stosunkiem rodzice-dzieci” (Szczepański 1972: 149). Rodzinę jako grupę definiuje również Zbigniew Zaborowski, według którego mianem rodziny określamy „grupę naturalną opartą na związkach krwi, małżeństwa lub adopcji” (Zaborowski 1980: 14). Swoją definicję rodziny przedstawił także czołowy polski badacz tej problematyki Zbigniew Tyszka. W jego ujęciu rodzina to „zbiorowość ludzi powiązanych ze sobą więzią małżeństwa, pokrewieństwa, powinowactwa lub adopcji” (Tyszka 1974: 74).

Równie istotna jest definicja zaproponowana przez Normana Goodmana, który ustalił, że „rodzina to stosunkowo trwała grupa złożona z jednostek powiązanych przez wspólnych przodków, małżeństwo lub adopcję” (Goodman 1997: 183). Najbliższa jednak naszym rozważaniom jest definicja proponowana przez Anthony Giddensa. Według niego „rodzina to grupa bezpośrednio spokrewnionych ze sobą osób, w obrębie której dorośli członkowie przyjmują odpowiedzialność za opiekę nad dziećmi” (Gidens 2012: 333). Definicja ta w sposób bezpośredni odnosi się do zagadnienia sprawowania pieczy zastępczej nad dziećmi powierzonymi rodzinie przez państwo.

Rozważając definicje i typologię współczesnej rodziny należy pamiętać o rodzinach zastępczych. Jest to szczególny typ rodziny, a jego specyfika wynika z kilku powodów. Jest więc to przede wszystkim rodzina, której moment powstania oraz struktura wewnętrzna określone zostają przez postanowienie sądowe. Jednocześnie rodzina ta w chwili swego powstania staje się odpowiedzialna za rozwój, edukację, wychowanie dzieci, których rodzice bądź nie żyją, bądź też z innych powodów nie są w stanie

wywiązywać się ze swoich obowiązków rodzicielskich. Rodzina zastępcza przez część badaczy traktowana jest jako specyficzny rodzaj rodziny. Tak rodzinę zastępczą definiuje między innymi siostra Elżbieta Sozańska: „Specyficznym rodzajem rodziny niepełnej jest także rodzina zastępcza, która zajmuje się wychowaniem i rozwojem dzieci, których rodzice nie są w stanie wychowywać, bądź zmarli” (Sozańska 2014: 41). Niezależnie jednak od przyjętych definicji rodzina zastępcza staje się podstawowym elementem współczesnego systemu pieczy zastępczej w Polsce.

Podstawę funkcjonowania systemu pieczy zastępczej po drugiej wojnie światowej stanowi Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy. W kodeksie znalazły się zapisy dotyczące okoliczności, w następstwie których sąd może podjąć decyzję o powierzeniu dziecka w pieczę zastępczą (art. 109). Podstawowe uregulowania dotyczące obowiązków i praw rodzin zastępczych zostały zawarte w Rozdziale 2a Piecza Zastępcza (art. 112, ust. 1). Kodeks określa również warunki jakie musi spełnić rodzina, aby mogła uzyskać prawo do opieki nad dzieckiem (art. 112, ust. 5). W ustawie znalazły się też uregulowania prawne dotyczące trybu tworzenia rodzin zawodowych i powierzania im opieki nad dziećmi niepełnosprawnymi (art. 112, ust. 6). W kodeksie określono także warunki umieszczania w rodzinach zastępczych rodzeństw (art. 112, ust. 8). W kodeksie znalazły się też zapisy dotyczące okoliczności, w jakich następuje powierzenie dziecka pieczy zastępczej. W świetle kodeksu rodzinnego „umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej powinno nastąpić po wyczerpaniu wszystkich form pomocy rodzicom dziecka (...), chyba że dobro dziecka wymaga zapewnienia mu niezwłocznie pieczy zastępczej” (art. 112, ust. 3), Kodeks określa również długość pobytu dziecka w rodzinie zastępczej. W świetle ustawy dziecko „umieszczone jest w pieczy zastępczej do czasu zaistnienia warunków umożliwiających jego powrót do rodziny albo umieszczenia go w rodzinie przysposabiającej” (art. 112, ust. 4).

Przełom w funkcjonowaniu systemu pieczy zastępczej stanowi wejście w życie Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Podstawowym celem wprowadzonej ustawy jest usprawnienie funkcjonowania systemu wsparcia dziecka i rodziny. W świetle założeń ustawy głównym powodem umieszczenia dzieci w rodzinach zastępczych jest brak sprawnie działającego systemu pomocy rodzinom niewydolnym wychowawczo bądź będącym w kryzysie. Podmioty, na których spoczywa obowiązek realizacji ustawy winny stworzyć takie mechanizmy pomocy rodzinie, które spowodują, że coraz mniej dzieci będzie wychowywać się w systemie pieczy zastępczej. Te zaś dzieci, które do systemu pieczy zastępczej trafią

będą wychowywane nie w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, jak to dotychczas najczęściej bywało, lecz w różnego rodzaju rodzinnych formach pieczy zastępczej.

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej weszła w życie z dniem 1.01.2012 r. i postawiła przed samorządami nowe zadania związane z reorganizacją pieczy zastępczej, a przede wszystkim jej deinstytucjonalizacją. Ustawa zakłada, że główną formą opieki, jaką powinny zapewnić samorzady dzieciom pozbawionym opieki ze strony rodzin biologicznych, jest rodzinna piecza zastępcza. Spowodowało to w dużej mierze wzrost zainteresowania taką formą opieki oraz działania organizatorów pieczy zastępczej, mające na celu upowszechnienie w społecznościach lokalnych idei tworzenia rodzin zastępczych.

Białystok jest największym miastem leżącym na obszarze północno-wschodniej Polski, jest też stolicą województwa podlaskiego i centrum administracyjnym tego obszaru. Obecnie zajmuje obszar 102,12 km². W świetle danych pochodzących z Urzędu Statystycznego w Białymstoku wynika, że w 2016 r. na terenie miasta mieszkało 296 628 osób. Wśród mieszkańców miasta przeważały kobiety – 157 430, mężczyzn było – 139 198. Wśród mieszkańców miasta było 53 676 dzieci w przedziale wiekowym 0-18.

Z danych dotyczących naturalnego ruchu ludności w Białymstoku za 2016 r. wynika, że w mieście Białystok zostało zawartych 1 592 związków małżeńskich (o 121 więcej niż w 2015 r.), orzeczono 599 rozwodów (o 108 mniej niż w 2015 r.), urodziło się 3 181 dzieci (o 167 więcej niż w 2015 r.), i odnotowano 2 430 zgonów (o 46 mniej niż w 2015 r.).

W 2016 r. w mieście Białystok liczba osób w wieku produkcyjnym wynosiła 186 885, przy czym liczba mężczyzn była o 1 356 wyższa od liczby kobiet.

Ze *Statystycznego Vademecum Samorządowca 2016* wynika, że osób pracujących zawodowo było 82 591, osób zarejestrowanych jako bezrobotne w Powiatowym Urzędzie Pracy 13 204, 9,6% w tej grupie to osoby poniżej 25 roku życia, a 45,9% to osoby pozostające bez pracy dłużej niż rok. Przedstawione dane statystyczne ukazują więc obraz dużego miasta, w którym powinny być stworzone warunki do powstania niezbędnej liczby rodzin zastępczych, w których istniałaby możliwość umieszczenia wszystkich dzieci niemających możliwości przebywania w rodzinach biologicznych i potrzebujących wsparcia systemowego.

Czym w praktyce jest więc system pieczy zastępczej i kto odpowiada za jego organizację? W aktualnych realiach państw europejskich system pieczy zastępczej całkowicie leży w gestii władz państwowych, które

wszelkie zadania z nim związane mogą sędować na samorządy lokalne. W praktyce dziecko trafia do systemu pieczy zastępczej w sytuacji, gdy jego rodzice biologiczni nie żyją bądź z jakichś powodów nie są w stanie sprawować nad nim pełnej opieki i zapewnić mu stosownych warunków do rozwoju i wychowania. Na chwilę obecną uważa się, że system rodzinnej pieczy zastępczej jest najbardziej optymalną formą zapewnienia opieki dziecku osieroconemu bądź opuszczonemu. Dziecko, którego wychowanie zostało przez właściwy sąd powierzone rodzinie zastępczej może w niej przebywać do chwili powrotu do rodziny biologicznej lub uzyskania pełnoletności. W przypadku dzieci kontynuujących naukę, pobyt w rodzinie zastępczej może zostać przedłużony do 25 roku życia.

Organizatorem pieczy zastępczej na terenie miasta Białegostoku jest Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie. MOPR w Białymstoku, jako organizator rodzinnej pieczy zastępczej jest odpowiedzialny za prowadzenie naboru kandydatów mających stosowne kompetencje do pełnienia funkcji rodziny zastępczej. Jednocześnie MOPR odpowiada za ich proces kwalifikacji i szkolenia, jak również w późniejszym okresie proces wsparcia i kontroli w zakresie właściwego wywiązywania się z powierzonych im zadań i obowiązków.

W celu organizacji akcji naboru kandydatów na rodziny zastępcze MOPR prowadzi stosowne akcje informacyjne, poprzez które stara się dotrzeć do osób zainteresowanych taką formą pomocy dzieciom. W dotychczasowej praktyce prowadzone były działania promocyjne za pośrednictwem lokalnych mediów. W TVP Białystok emitowano spot informacyjny na temat rodzicielstwa zastępczego. Przedstawiano również informacje prasowe dotyczące rodzin zastępczych, ich problemów i wsparcia, jakie otrzymują ze strony samorządu lokalnego. Przykładem może tu być chociażby cykl artykułów prasowych, w których autorzy opisywali adaptacje zabytkowego budynku przy ul. Wiktorii 14 do celów mieszkalnych Rodzinnego Domu Dziecka nr 2, prowadzonego przez Macieja i Ewę Mojsaków (np.: Tomasz Mikulicz, *Ul. Wiktorii 14. Dom dziecka w bojarskiej chacie*, tekst z dnia 9 kwietnia 2015 r. ukazał się w „Kurierze Porannym”; Monika Kosz-Koszevska, *Od bojarskiego czworaka do rodzinnego domu dziecka*, tekst ukazał się w lokalnym dodatku do Gazety Wyborczej z dnia 26 marca 2017 r.). Ponadto organizowane są festyny rodzinne, konkursy, czy też inne formy popularyzacji idei tworzenia rodzin zastępczych. MOPR we współpracy z Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie prowadzi również szkolenia PRIDE, w trakcie których przygotowuje się kandydatów do pełnienia funkcji rodziców zastępczych (w świetle ustawy szkolenie takie mają obowiązek przejść wszyscy kandydaci na rodziców

zastępczych, którzy nie są spokrewnieni z dzieckiem nad którym planują sprawować pieczę zastępczą). Mimo starań pracowników MOPR-u odpowiedzialnych za organizację pieczy zastępczej nie zawsze udaje się zapewnić dzieciom miejsce w rodzinnej pieczy zastępczej; w takiej sytuacji podopieczni trafiają do placówek instytucjonalnej pieczy zastępczej. W przypadku, gdy po skierowaniu dziecka do placówki sprawującej instytucjonalną pieczę zastępczą pojawi się możliwość przeniesienia dziecka do rodziny zastępczej, pracownik MOPR-u kieruje wnioskiem do sądu z prośbą o umieszczenie dziecka w takiej rodzinie. Po wejściu w życie ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, w Białymstoku systematycznie zmniejsza się liczba dzieci umieszczanych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Jest to wynik realizacji ustawy i prowadzenia systematycznych działań mających na celu promocję rodzicielstwa zastępczego. Mimo starań, jakich stale dokładają pracownicy Działu ds. Pieczy Zastępczej MOPR, miasto nadal prowadzi placówki opiekuńczo-wychowawcze, w których może obecnie przebywać 188 dzieci pozbawionych opieki rodzin biologicznych².

Tabela 1. Liczba rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka oraz liczba dzieci w rodzinnej pieczy zastępczej

Formy rodzinnej pieczy zastępczej	Rok 2015		Rok 2016		Rok 2017 (I półrocze)	
	Liczba rodzin	Liczba dzieci	Liczba rodzin	Liczba dzieci	Liczba rodzin	Liczba dzieci
Rodziny zastępcze spokrewnione	163	207	167	211	146	184
Rodziny zastępcze niezawodowe	79	95	70	88	61	75
Rodziny zastępcze zawodowe	16	52	15	59	14	59
Pełniące funkcję pogotowia rodzinnego	1	5	1	6	1	7

² Cytowane w tekście oraz wykorzystane w tabelach dane statystyczne pochodzą z dokumentu pt. *Miejski program wspierania rodziny i rozwoju pieczy zastępczej dla miasta Białegostoku na lata 2018-2020*, który jest załącznikiem do uchwały Rady Miasta z dnia 18 grudnia 2017 r.

Formy rodzinnej pieczy zastępczej	Rok 2015		Rok 2016		Rok 2017 (I półrocze)	
	Liczba rodzin	Liczba dzieci	Liczba rodzin	Liczba dzieci	Liczba rodzin	Liczba dzieci
Specjalistyczne	1	2	1	3	1	3
Rodzinne domy dziecka	0	0	1	8	1	8
Razem	258	354	253	366	222	326

Analizując rozwój systemu pieczy zastępczej miasta Białegostoku należy zauważyć, że na chwilę obecną zarówno liczba rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka, jak i liczba dzieci przebywających w rodzinnej pieczy zastępczej stale maleje (por. Tabela 1). Od 2015 do pierwszej połowy 2017 r. liczba rodzin zastępczych z 258 zmalała do 222 (o 36 rodzin, co stanowi spadek o 14%). Podobnie kształtuje się sytuacja dzieci przebywających w rodzinnych formach pieczy zastępczej – ich liczba również w ciągu niespełna dwóch lat zmalała z 354 do 326, a więc o 28 osób, co stanowi 8,5% (por. tabela 1). Tak jak zmniejsza się liczba dzieci w rodzinnej pieczy zastępczej, podobnie również maleje liczba dzieci przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Zmalała ona z 219 w 2015 r. do 168 w pierwszej połowie 2017 r., w sumie więc o 51 osób co stanowi ponad 23% (por. tabela 2). Spadek liczby dzieci przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych może świadczyć o skutecznej realizacji założeń ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r.

Tabela 2. Liczba dzieci w placówkach opiekuńczo – wychowawczych w latach 2015-2017 z miasta Białystok, w tym dzieci przyjęte z oddziałów położniczych z terenu miasta

	Rok 2015	Rok 2016	I półrocze 2017 r.
Liczba dzieci	219	194	168

Ważnym elementem funkcjonowania systemu rodzinnej pieczy zastępczej są koordynatorzy. Tomasz Gebel, badający osoby wykonujące zawód koordynatora pieczy zastępczej tak scharakteryzował charakter i zakres obowiązków służbowych wykonywanych przez przedstawicieli tego zawodu:

Koordinator rodzinnej pieczy zastępczej jest swego rodzaju pracownikiem pierwszego kontaktu dla każdej rodziny zastępczej. Jest zatrudniany przez jednostkę organizacyjną systemu pieczy zastępczej zwaną organizatorem

rodzinnej pieczy zastępczej. Do jego zadań należy udzielanie pomocy rodzinom zastępczym oraz wspieranie ich w opiece i wychowaniu dzieci. Wśród zadań koordynatora wyróżniono: przygotowanie – we współpracy z rodziną zastępczą i asystentem rodziny lub pracownikiem socjalnym – planu pomocy dziecku; działania zmierzające do integracji rodzinnych środowisk zastępczych; zapewnianie rodzinom zastępczym dostępu do pomocy specjalistycznej (psychologicznej, reedukacyjnej, rehabilitacyjnej); współpracę z ośrodkami adopcyjnymi oraz wspieranie pełnoletnich wychowanków rodzinnej pieczy zastępczej (Gebel 2017: 260).

W przypadku koordynatorów pracujących w MOPR w Białymstoku zapotrzebowanie na ich wsparcie jest stale wysokie. Ponad 50% rodzin zastępczych korzysta z ich wiedzy, doświadczenia i wsparcia (por. tabela 3) odbywając rocznie ponad 1500 spotkań z rodzinami zastępczymi (por. tabela 3).

Tabela 3. Liczba rodzin zastępczych i dzieci objętych wsparciem koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej

Rok 2015		Rok 2016		I półrocze 2017	
Liczba rodzin (liczba dzieci w rodzinach zastępczych)	Liczba spotkań	Liczba rodzin (liczba dzieci w rodzinach zastępczych)	Liczba spotkań	Liczba rodzin (liczba dzieci w rodzinach zastępczych)	Liczba spotkań
137 (207)	1510	142 (230)	1572	104 (182)	794

Ważnym elementem pracy koordynatorów, obok wspierania i kontroli rodzin zastępczych, jest również współpraca z rodziną biologiczną w celu poprawy sytuacji rodziny i umożliwienia powrotu dzieci do domu rodzinnego. Jednakże mimo starań czynionych przez pracowników MOPR-u tylko niewielki procent dzieci wraca do rodzin biologicznych. Częściej do rodzin biologicznych wracają wychowankowie placówek opiekuńczo-wychowawczych niż podopieczni rodzin zastępczych (por. tabela 4).

Tabela 4. Liczba dzieci, które powróciły z rodzinnej pieczy zastępczej i instytucjonalnej pieczy zastępczej do rodzin biologicznych w latach 2015-2017

Formy pieczy zastępczej	Rok 2015	Rok 2016	I półrocze 2017 r.
	Liczba dzieci	Liczba dzieci	Liczba dzieci
Rodzinna piecza zastępcza	15	10	16
Instytucjonalna piecza zastępcza	25	39	23

Oprócz wsparcia, jakiego koordynatorzy udzielili rodzinom zastępczym i ich podopiecznym, równie ważna jest praca koordynatorów z młodzieżą usamodzielniającą się. Takich osób na dzień 30 czerwca 2017 r. w Białymstoku było 303. Osoby te korzystały również ze wsparcia koordynatorów. Ważnym elementem procesu usamodzielniania się jest otrzymanie własnego mieszkania. Miasto, chcąc wspierać młodych ludzi wracających w dorosłość, przekazuje specjalną pulę lokali, w których funkcjonują tzw. mieszkania chronione. MOPS w Białymstoku dysponuje 5 takimi mieszkaniami, w których obecnie jest miejsce dla 22 osób (por. tabela 5).

Tabela 5. Liczba osób korzystających z mieszkań chronionych

	Rok 2015	Rok 2016	I półrocze 2017 r.
Liczba usamodzielnianych korzystających z mieszkań chronionych	23	24	22

Podstawowym założeniem funkcjonowania nowej ustawy jest wsparcie rodzin, aby jak najmniej dzieci wychowywało się poza swoją rodziną biologiczną. W praktyce trudno jest jednak uzyskać pożądany efekt. Intencją twórców ustawy było jednak stworzenie takiego systemu, aby wszystkie dzieci pozbawione opieki rodzin biologicznych mogły wychowywać się w systemie rodzinnej pieczy zastępczej. Władze dążą więc do tworzenia jak największej liczby miejsc w ramach rodzin zastępczych. Aby zapewnić dzieciom osieroconym i opuszczonym właściwą opiekę w systemie pieczy zastępczej stale zwiększa się limit zawodowych rodzin zastępczych. Rodzin takich w roku 2015 było 16, w roku 2016 – 15, a w pierwszej połowie roku 2017 – 14 (por. tabela 1), jednakże *Miejski program wspierania rodziny i rozwoju pieczy zastępczej* zakłada znaczący wzrost liczby takich rodzin. Wedle założeń programu w 2018 r. takich rodzin miało działać 20,

w 2019 r. – 22, a w 2020 r. miało ich być 26 (por. tabela 6). W praktyce oznacza to, że realizacja założeń programu spowoduje w 2020 r. podwojenie liczby zawodowych rodzin zastępczych w stosunku do roku 2017.

Tabela 6. Limit zawodowych rodzin zastępczych na lata 2018-2020

L.p.	Rok	Liczba rodzin zastępczych zawodowych
1	2018	20
2	2019	22
3	2020	26

Reasumując powyższe rozważania dotyczące funkcjonowania rodzin zastępczych w Białymstoku, można wyraźnie dostrzec brak rodzin zastępczych i informacji o nich w mieście. Rodziny zastępcze w przestrzeni miasta nie są widoczne, wynikać to może po części z braku świadomości potrzeby kreowania pozytywnego wizerunku rodzin, jak i z braku szerszego propagowania idei rodzicielstwa zastępczego. Kolejnym czynnikiem, który zapewne wpływa na brak rodzin zastępczych w przestrzeni miejskiej jest kwestia związana ze strukturą organizacyjną pieczy zastępczej. Miasto organizację pieczy zastępczej powierzyło Miejskiemu Ośrodkowi Pomocy Rodzinie. Ogółowi społeczeństwa MOPR kojarzy się negatywnie, co może niekorzystnie wpływać na obraz rodzin zastępczych w przestrzeni miejskiej.

Bibliografia:

1. Badora Sylwia, Marzec Danuta. 2002. *Systemy opieki kompensacyjnej w zjednoczonej Europie*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
2. Fengler Jorg. 2001. *Pomaganie mężczy. Wypalenie w pracy zawodowej*. Gdańsk: GWP.
3. Gebel Tomasz. 2017. *Koordynatorzy rodzinnej pieczy zastępczej wobec zawodowych zagrożeń*. Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. vol. XXX, 4 Sectio J.
4. Giddens Anthony. 2012. *Socjologia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
5. Goodman Norman. 1997. *Wstęp do socjologii*. Warszawa: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
6. James Richard, Gilliland Burl. 2008. *Strategie interwencji kryzysowej*. Warszawa: PARPA.
7. Kanios Anna. 2016. *Praca socjalna z rodziną problemową. Perspektywa metodyczna*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
8. Kantowicz Ewa. 2001. *Elementy teorii i praktyki pracy socjalnej*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.

9. Miejski program wspierania rodziny i rozwoju pieczy zastępczej dla miasta Białegostoku na lata 2018 -2020 załącznik do Uchwały Rady Miasta z dnia 18 grudnia 2017 r.
10. Musioł Sebastian, Twardowska Magdalena. 2011. *Pracownik socjalny – profesjonalne działanie na rzecz osób wykluczonych*. Warszawa: Instytut Rozwoju Służb Społecznych.
11. Patela-Owczarek Agnieszka. 2014. *Organizacja rodzinnej pieczy zastępczej w Warszawie*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, nr 1.
12. Sozańska Elżbieta (2014), *Rodzina jako środowisko wychowania w wartościach*. „Łódzkie Studia Teologiczne”, nr 23.
13. Szczepański Jan. 1972. *Elementarne pojęcia socjologii*. Warszawa: PWN.
14. Szmagański Jerzy. 2009. *Stres i wypalenie zawodowe pracowników socjalnych*. Warszawa: Instytut Rozwoju Służb Społecznych.
15. Tyszka Zbigniew. 1974. *Socjologia rodziny*. Warszawa: PWN.
16. Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. 2017, poz. 697).
17. Wosik-Kawala Danuta (red.). 2012. *Rodzinne i instytucjonalne środowiska wychowawcze*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
18. Zaborowski Zbigniew. 1980. *Rodzina jako grupa społeczno-wychowawcza*. Warszawa: Nasza Księgarnia.
19. Ziemska Maria. 1979. *Rodzina a osobowość*. Warszawa: Wiedza Powszechna.